

Matthijs Nijboer
Thomas van Slobbe

In beweging

Het complexe samenspel
van de burgerbeweging
bij duurzame ontwikkeling

The logo for VONK, featuring a stylized 'V' with three curved lines above it, followed by the letters 'ONK' in a bold, sans-serif font.

In beweging: Het complexe samenspel van de burgerbeweging
bij duurzame ontwikkeling
Matthijs Nijboer en Thomas van Slobbe

ISBN 978-90-6224-554-3

Redactie: Anke Haaksma
Ontwerp: Karel Oosting
Foto omslag: Albert Beukhof
Foto's binnenwerk: Annemieke Tonnaer

© 2022 Vonk Uitgevers
www.vonkuitgevers.nl
Alle rechten voorbehouden

INHOUD

Voorwoord	6
1 TUSSEN STRAAT EN STAAT	8
2 DENKEN	18
Een open dialoog	20
<i>Hoe de burgerbeweging denkt over...</i>	
De wolf	22
Vliegvakanties en klimaatverandering	34
Veerkracht	44
De landbouw	57
Biodiversiteit	65
De strijd om de ruimte	75
Grootschalige energieopwekking op land	83
3 DUIDEN	94
Het waarnemen	96
Het waarderen	102
Het waarmaken	106
4 DOEN	112
Noten	126
Over de auteurs	128

Voorwoord

Overal ontstaan initiatieven voor een mooier en duurzamer Nederland. Burgers zijn – soms letterlijk – in beweging en realiseren lokaal een veelheid aan energie, natuur en voedselplannen. Burgers en lokale initiatieven hebben inzicht in hun omgeving, weten wat er speelt en zorgen voor plannen die beter aansluiten bij de lokale omgeving. Onderzoek wijst keer op keer uit dat beleid kwalitatief beter wordt als er goede betrokkenheid is van burgers en initiatieven bij de vormgeving ervan.

Dit boek onderstreept de waarde van de burgerbeweging voor Nederland. Dat is een belangrijke boodschap, want we mogen al onze initiatieven en actieve bewoners veel meer koesteren. We kunnen hen nog beter benutten om tot goede plannen voor ons land te komen. In ons dagelijks werk op ‘natuur’ en klimaatgebied zien wij op allerlei plekken in Nederland dat het hoog tijd is om ‘de straat’ dichterbij de staat te brengen. Want cynisme en toenevend wantrouwen in ons politieke bestel zijn voelbaar geworden nu meer en meer burgers zich niet gehoord en meegenomen voelen. Of het nu door ons toeslagenbeleid of onze aardgasproblematiek komt, of lokaal van aard is, zoals bij chronische overschrijdingen van milieunormen rond fijnstof, PFAS, granulietstort of gifdumping. De overheid is er op veel momenten niet voldoende voor burgers geweest.

Burgerinitiatieven hebben in dit opzicht een belangrijke sleutel voor de oplossing in handen. Ze nemen op allerlei klimaatthema's het heft in eigen hand. Bijvoorbeeld door nieuwe verdienmodellen met lokale boeren uit te werken, die natuurvriendelijk willen werken, maar bij een reguliere bank nul op het rekest krijgen. Of door schone energieprojecten van de grond te tillen. Zonder kapitaalvlucht naar het buitenland, wel met lokaal eigenaarschap van de

omgeving. Maar ook door op allerlei plaatsen lokale voedselketens te versterken en uit te breiden met voedselbossen, tijdelijke natuur en korte ketenprojecten. Bij al deze voorbeelden is er op hele concrete manieren zeggenschap en wederkerigheid voor de omgeving georganiseerd.

De burgerbeweging kan daarom helpen om de klimaattransitie waar we voor staan beter maatschappelijk te verankeren. Ze kan daarmee gedeeltelijk ook helpen het aangetaste gevoel van zeggenschap wat te herstellen. Dit kan echter alleen als we haar tijdig betrekken en als we bereid zijn daadwerkelijk zeggenschap voor de omgeving te organiseren. Een voorbeeld: uit recent onderzoek bij zonneparken blijkt dat burgers aan wie de optie van eigenaarschap via een burgerinitiatief in het park is voorgelegd – zelfs als ze daar geen gebruik van willen maken – positiever staan tegenover deze energieplannen dan wanneer dit niet het geval is. Dit maakt duidelijk hoe belangrijk alleen al het gevoel van zeggenschap is en dat goed, tijdig betrekken echt het halve werk is.

Het boek dat nu voor u ligt laat een andere, simpele vorm van betrekken zien, die naar meer smaakt. In dit boek wordt geschetst hoe lokaal actieve burgers over verschillende duurzame dilemma's en beleid denken. De belangafwegingen die de ondervraagden in hun antwoorden openlijk maken onderstrepen dat – als we een open houding hebben – we ook open, genuanceerde antwoorden kunnen verwachten. Hiermee wordt meedenkkracht georganiseerd.

Het laat zien hoe belangrijk het is om open vragen te blijven stellen. Denk met ons mee, in plaats van 'bent u voor of tegen' levert interessante uitkomsten op en geeft een bijzonder inkijkje in het denken van actieve, lokaal betrokken burgers.

Annie van de Pas

Netwerkdirecteur Natuur en Milieufederaties

1 TUSSEN STRAAT EN STAAT

De burgerbeweging in Nederland doet soms denken aan een spreuwenwolk zoals je die, als je geluk hebt, in de schemering soms door de lucht ziet zwieren. Duizenden vogels vormen als één geheel de meest prachtige patronen. Ze zwieren en zwenken, duiken, stijgen, golven heen en weer.

Niemand weet precies hoe die spreuwen dat klaarspelen. Er is geen leider, niet één vogel die door anderen gevolgd wordt. Er is geen plan. De zwerm oogt chaotisch en geordend tegelijk. Het is een betoverend schouwspel, waar je met open mond naar staat te kijken. Een wonderbaarlijke beweging die zich niet in enig hokje vangen laat.

Ook de burgerbeweging kent geen leiders. Er is geen 'heersende' gezaghebber, geen eenduidige *line of command*. Als er al iemand voorop loopt, dan is dat steeds weer iemand anders. Er is geen vaste koers, geen weldoordacht programma en zelfs geen eenduidig thema.

En toch is de burgerbeweging een factor van belang als het om de toekomst van ons land gaat. Overal, aan keukentafels, in dorpshuizen, wijkcentra, vergaderzalen, kroegen, sportkantines, kantoortuinen en parken zijn mensen in de weer met duurzame ontwikkeling binnen hun eigen leefomgeving.

Soms lijkt het alsof iedereen wat voor zichzelf bezig is, maar – net als bij die spreuwenwolk – is er wel degelijk een samenhang.

Op een wonderbaarlijke, 'chaordische' manier. Chaotisch en geordend tegelijk.

Met dit aspect van zelforganisatie houdt de vergelijking overigens wel op. De burgerbeweging is oneindig complexer dan een zwerm spreuwen, van een geheel ander niveau, karakter en compositie. De burgerbeweging bestaat uit groepen en individuen uit alle lagen van de samenleving. Sommige mensen in de burgerbeweging doen in deskundigheid op specifieke werkterreinen niet onder voor de specialisten in bedrijven of bij overheden. De meest technische details in vuistdikke vergunningaanvragen en bijgevoegde Milieu-Effect-Rapporten kunnen door hen worden

gecontroleerd. Anderen zijn meer praktisch gericht. Een enkeling beperkt zich tot de moestuin in de achtertuin. Jonge boeren passen hun bedrijfsvoering aan, opdat deze meer natuurvriendelijk en zelfs natuur-inclusief wordt. Woongroepen richten zich op de aanschaf van zonnepanelen, vogelaars en andere natuurvrienden dragen – bij wijze van *citizen science* – actief bij aan veldonderzoek, en weer anderen starten een handtekeningenactie voor of tegen een ingreep in hun wijk.

Dit alles spreekt van betrokkenheid en verantwoordelijkheid, en heeft – hoewel het soms wat rommelig oogt – een niet te onderschatten impact.

De snelheid waarmee de burgerbeweging, geheel op eigen kracht, zonnepanelen op daken van huizen in eigen buurten wist te plaatsen, verraste vriend en vijand. In 2019 had maar liefst 13% van de Nederlandse eengezinswoningen zonnepanelen op het dak liggen.¹ Deze snelheid ging alle prognoses te boven, en ze neemt nog steeds toe.

Initiatieven met betrekking tot wooncoöperaties, voedselbossen en private vormen van natuurbeheer laten zien dat de burgerbeweging een ongekende, positieve slagkracht kan ontwikkelen. En ook als tegenmacht kan de burgerbeweging de nodige impact genereren. Neem de spanningen rond windmolen- en zonneparken op land. Deze roepen vaak weerstand op, zeker als projectontwikkelaars ze zonder enig overleg met omwonenden en schijnbaar willekeurig ergens neerzetten. In de Drentse en Groningse Veenkoloniën is dit, luttele jaren geleden, volledig uit de hand gelopen. Omwonenden voelden zich overrompeld door plannen waar ze niets in zagen en gingen in verzet. Binnen de kortste keren had iedereen zich ingegraven in zijn eigen gelijk.

In het klimaatakkoord toonde men zich wel bewust van de kracht van de burgerbeweging. Daar werd de ambitie uitgesproken dat vijftig procent van alle hernieuwbare productie op land eigendom wordt van de lokale omgeving. Omwonenden kunnen van het begin af aan bij de plannen worden betrokken. Ze kunnen participeren en,

als mede-eigenaar, ook delen in de winst. Hier werd eerder al ervaring mee opgedaan in Nijmegen-Betuwe bij de ontwikkeling van een burgerwindpark. Het windpark is vrijwel volledig in handen van burgers van Nijmegen en omgeving. Meer dan duizend leden hebben windaandelen gekocht in het windpark. Met een omgevingsfonds en een energiefonds profiteren ook andere omwonenden van het windpark.

In samenspraak met omwonenden kan er ook voor gezorgd worden dat de parken goed in de omgeving worden ingepast. Met wat goede wil kunnen de omgevingswaarden en de biodiversiteit daar zelfs een impuls door krijgen. Op verschillende locaties in het land worden samen met omwonenden op dit moment 'Energietuinen'² ontwikkeld, waar energieopwekking, natuurontwikkeling en recreatie hand en hand gaan. Van tegenmacht is dan geen sprake. Integendeel! De betrokkenheid van omwonenden geeft juist energie en maakt de plannen beter. Zo wordt duidelijk dat ook moeilijke projecten succesvol kunnen worden opgezet, als je de omwonenden betreft, en iedereen maar serieus neemt.

'De overheid heeft de medewerking van de burgers nodig om een duurzame samenleving in 2050 te realiseren,' stelt het Sociaal en Cultureel Planbureau vast.³ 'De in de maatschappij aanwezige creativiteit en innovatiekracht van burgers en bedrijven biedt kansen voor 'groene groei,' voegt het Planbureau voor de Leefomgeving daar nog aan toe.⁴

Dit roept de vraag op hoe er binnen de beweging wordt gedacht.

En hoe valt dat te duiden?

Hoe kan het toch dat zo'n diverse, vaak chaordische beweging zoveel impact heeft?

Hoe vormt deze beweging zich tot zo'n belangwekkende verandermacht?

De burgerbeweging in zijn huidige vorm is een spannend, vrij nieuw fenomeen. Ze is zo jong dat er nog geen heldere, eenduidige afbakening of definitie van het begrip ‘burgerbeweging’ bestaat.

De Dikke van Dale geeft geen omschrijving van ‘burgerbeweging’, en het Instituut voor de Nederlandse Taal meldt dat het nog geen betekenisprofiel van dit begrip heeft. Alleen algemene grammaticale gegevens en enkele voorbeeldzinnen worden vermeld. De verleiding is groot om aan te haken bij de definitie van milieubeweging: *‘De milieubeweging is het geheel van activiteiten en organisaties die zich bezighouden met bescherming van het milieu, inclusief organisaties die zich bezig houden met de bescherming van het klimaat en de natuur.’*⁵ Daarmee wordt echter geen recht gedaan aan het nieuwe, diffuse karakter van de burgerbeweging, waarin de betrokkenheid van burgers bij hun leefomgeving zich op tal van verschillende manieren uit, met tal van verschillende inzichten en doelstellingen. Ze zijn lang niet altijd gericht op ‘bescherming’ en – sinds ontzuiling, emancipatie en de opkomst van de social media – zeker niet altijd vanuit organisaties.

Het woord ‘burgerbeweging’ heeft zijn weg naar politiek en volksmond gevonden, nog voor de betekenis goed en wel is uitgekristalliseerd. De burgerbeweging bestaat uit mensen, dat is duidelijk. Uit mensen die zich, op welke manier dan ook, betrokken tonen bij hun leefomgeving, en van daaruit in beweging zijn gekomen.

Uit mensen die soms tegengestelde meningen hebben, die zich desondanks, in het publiek discours of vanwege hun opstelling en handelen in eigen wijk, steeds tot elkaar verhouden.

Veel meer is nog niet vastgelegd rond het begrip burgerbeweging. Dat is normaal. Taal leeft. Woorden kunnen niet zomaar worden bedacht en van bovenaf in een samenleving worden gearachuteerd. Ieder woord, ieder begrip heeft een jeugd nodig, een periode waarin het geproefd kan worden, gekleurd en gekruid, voordat het definitief tot ontplooiing komt.